

Onderzoek naar de aan- en verkoop van onteigend vastgoed van de familie Schenk-van Brink tijdens de Tweede Wereldoorlog binnen de gemeente Schoonhoven (huidig: gemeente Krimpenerwaard) en het rechtsherstel ná 1945

Aangifte

van **Joodsch grondbezit**

Moet voor 15 September 1941 geschieden

Als „Joodsch grondbezit“ wordt aangemerkt elk recht van opstal, erfpacht, beklemming, vaste huur en hypotheek

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Onderzoeksopzet	4
Roof van Joods bezit en rechtsherstel, een historisch kader	7
Verwerving van Joods onroerend goed in Schoonhoven.....	14
De Joodse gemeenschap in Schoonhoven tijdens de Tweede Wereldoorlog	15
Onteigening en verkoop van onroerend goed van de familie Schenk-van Brink.....	17
Rechtsherstel familie Schenk-van Brink.....	19
Rol van de gemeente.....	26
Naheffingen in Schoonhoven	26
Conclusie	29
Bronnen.....	31
Literatuur	31
Websites	31
Geraadpleegde archieven	31
Bijlage I: Overzicht van alle Schoonhovense adressen die voorkomen in de Verkaufsbücher	33

Foto voorkant: Familie Schenk- van Brink in de achtertuin van het huis aan de Albrecht Beijlingracht 24 in Schoonhoven, circa 1920. Helemaal links staat Hijman Schenk, derde van rechts is Francina Schenk-van Brink. Middenachter staat Maartje (Tilly) Dwinger-Schenk.

Inleiding

In februari 2021 ontvangt de gemeente Krimpenerwaard een brief met vragenlijst van advocaat de heer Jacob Houdijk, namens een cliënt uit Israël. De familie van moederskant van deze cliënt heeft generaties in Schoonhoven gewoond. Overgrootmoeder, Francina Schenk-van Brink en oudoom Hijman Schenk woonden in Schoonhoven, totdat zij in april 1943 als Joodse inwoners gearresteerd worden. Via concentratiekamp Vught zijn ze gedeporteerd naar vernietigingskamp Sobibor, waar Francina op 14 mei 1943 en haar zoon Hijman op 11 juni 1943 worden vermoord.

De brief door de advocaat namens de nabestaande is mede gestuurd naar aanleiding van het tv-programma Pointer van KRO-NCRV. Dit programma doet al sinds 2020 navraag en onderzoek bij alle Nederlandse gemeentes naar de onteigeningen en onrechtmatige verkoop van Joodse woningen in de Tweede Wereldoorlog op basis van de *Verkaufsbücher* in het Nationaal Archief. Aangezien de cliënt weet dat zijn overgrootmoeder en oudoom diverse bezittingen hadden in Schoonhoven, wordt de vraag aan de gemeente Krimpenerwaard (als opvolger van de gemeente Schoonhoven¹) gesteld, of deze gemeente op de hoogte was of is van de onteigening en doorverkoop van Joods onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog en welke rol de toenmalige gemeente Schoonhoven daarbij heeft gespeeld. Daarnaast wil de nabestaande weten wat er met het onroerend goed na 1945 is gebeurd en welk rechtsherstel er heeft plaatsgevonden. Zie voor een volledig overzicht van de gestelde vragen, de volgende paragraaf.

In de loop van 2021 heeft de gemeente Krimpenerwaard deze vragenlijst doorgestuurd naar het Streekarchief Midden-Holland en opdracht gegeven een onderzoek uit te voeren om de gestelde vragen te beantwoorden. Hierna volgt een rapportage van dit onderzoek.²

¹ In de rest van de rapportage wordt voor de leesbaarheid en duidelijkheid gebruik gemaakt van de omschrijving 'Gemeente Schoonhoven'.

² In 2021 heeft het Streekarchief Midden-Holland een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd voor en over de gemeente Gouda (Streekarchief Midden-Holland, *Nader onderzoek naar de aan- en verkoop van onteigend Joods vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de gemeente Gouda en het rechtsherstel na 1945*, Gouda 2021). Delen van dat onderzoek, met name de algemene kaders, zijn integraal gebruikt voor dit onderzoek.

Onderzoeksopzet

In de bovengenoemde brief worden de volgende vragen gesteld:

- Kunt u ons extra informatie verschaffen over het vastgoed dat de familie Schenk-van Brink bezat en onteigend en doorverkocht is;
- Is de gemeente Schoonhoven op de hoogte van het onteigende en geroofde vastgoed van de vermoorde familieleden van cliënt;
- Heeft er ooit onderzoek plaatsgevonden door de gemeente Schoonhoven naar het eigendom van de niet teruggekeerde Joodse eigenaren;
- Kunt u aangeven of de gemeente Schoonhoven na de oorlog enig rechtsherstel van onteigend en geroofd Joods vastgoed heeft toegepast;
- Kunt u in het bijzonder aangeven of er enig rechtsherstel heeft plaatsgevonden aan de erfgenamen van de vermoorde familieleden van cliënt.

Voor het onderzoek zijn deze vragen verdeeld in de volgende twee onderzoeksgebieden:

- Welke informatie is te vinden in de archieven van Schoonhoven of elders over de aankoop en verkoop van onteigend Joods onroerend goed met betrekking tot de familie Schenk en welke rol heeft de gemeente Schoonhoven hierbij gespeeld?
- Welk rechtsherstel heeft er plaats gevonden na de oorlog over bovenstaande onderwerpen en/of heeft er compensatie plaatsgevonden, dan wel zijn er naheffingen geweest?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is er onderzoek gedaan in diverse archieven. Op niet alle onderzoeksvragen kan echter een volledig en afdoend antwoord worden gegeven, omdat simpelweg de bronnen ontbreken. Het is de vraag of deze antwoorden op een dag wel gevonden kunnen worden.

Voor dit onderzoek zijn de stappen gevolgd, zoals deze worden omschreven in *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed* door Maarten-Jan Vos en Serge ter Braake:³

- I. Het in kaart brengen van de verkochte percelen vóór en in de Tweede Wereldoorlog in Schoonhoven zoals geregistreerd in de *Verkaufsbücher*.⁴ In de *Verkaufsbücher* worden vaak verouderde adressen vermeld. In één geval is er zelfs geen adres, maar wordt alleen een perceel

³ Vos en Ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed. Inzicht in een administratief proces* (2013).

⁴ De *Verkaufsbücher* zijn digitaal doorzoekbaar via het Nationaal Archief in Den Haag: <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/nederlandse-beheersinstituut-nbi#collapse-73950>.

beschreven. Kadastrale gegevens, zoals een sectie-aanduiding en kadastraal nummer zijn niet opgegeven, zodat het soms lastig is percelen te kunnen identificeren.⁵

2. Verdere identificatie van de Joodse eigenaars voor zover deze voorkomen in de *Verkaufsbücher*. Als eigenaar wordt vaak alleen een voorletter en achternaam genoemd, naar blijkt bij onderzoek soms foutief gespeld. In combinatie met het adres, kon meestal via andere persoonsbronnen wel de kadastrale registratie achterhaald worden.
3. Onderzoek in het (digitale) Kadaster. Om te kunnen bepalen wanneer en hoe het perceel is onteigend, verkocht en weer in handen van de oorspronkelijke eigenaar is terechtgekomen, wordt verder onderzoek gedaan in de kadastrale archieven.
4. Onderzoek in de dossiers van het *Nederlands Beheerinstituut (NBI)*. Deze dossiers bevinden zich in het Nationaal Archief in Den Haag. De dossiers zijn ontsloten op achternaam, voorletter en woonplaats van degene door en/of voor wie de goederen worden beheerd⁶. De dossiers zijn zeer divers van omvang, bestaan soms slechts uit een enkele brief, soms uit dikke omslagen met financiële verantwoordingen van bewindvoerders of onderzoeksrapporten naar nabestaanden.

Daarnaast is onderzoek gedaan in de gemeentelijke archieven van Schoonhoven. Hierbij is gezocht naar enerzijds de rol van de gemeente Schoonhoven binnen het proces van onteigening, verkoop én rechtsherstel van het Joods onroerend goed, anderzijds naar aanwijzingen over naheffingen van plaatselijke belastingen of andere vergoedingen die Joodse eigenaren of erfgenamen na de Tweede Wereldoorlog hebben moeten betalen, zoals in andere steden is gebleken. Dit tweede onderdeel van het onderzoek is het meest lastig. Veel van deze dossiers met gegevens over individuele gevallen zijn, volgens algemeen geldende archiefvoorschriften, al lang geleden vernietigd.⁷

Uit de wel bewaarde algemene dossiers kan vaak niet genoeg informatie worden gehaald. Het gaat om verschillende heffingen en belastingen, waarvoor naheffing gespeeld kan hebben. Zo speelden in Amsterdam en Den Haag vooral de (onterechte) heffingen en boetes op erfpachten een rol. Deze werden na de oorlog in rekening gebracht over de Joodse eigendommen die tijdens de oorlog waren onteigend.⁸ In Rotterdam handelde het vooral om naheffingen betreffende de lokale straatbelasting.⁹ Zo zijn er meerdere voorbeelden te geven, die per gemeente verschillend kunnen zijn. Een exacte vergelijking met

⁵ De nadruk in deze rapportage ligt op het onderzoek naar de geroofde eigendommen van de familie Schenk-van Brink. Daarnaast is ter vergelijking wel kort gekeken naar de overige onteigende en doorverkochte Joods onroerend goed binnen de gemeente Schoonhoven. Een overzicht hiervan is te vinden in de bijlage.

⁶ <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/nederlandse-beheersinstituut-nbi#collapse-5698>.

⁷ De bewaartermijn voor aangiften, bezwaarschriften, kwijscheldingen en ontheffingen was 5 jaar, voor kohieren en aanslagen 10 jaar.

⁸ Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (2015); Slaa, Te, *'Daar dit een immorele aanslag is': de houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1945* (2017).

⁹ Piersma en Van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebestuur inzake ontrechting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (2020).

andere gemeentes of het gebruiken van kennis over bronnen uit eerder gedaan onderzoek gaat daarom vaak niet op.

Om een goed beeld te kunnen geven van de omstandigheden waaronder onteigening en roof plaatsvonden tijdens de Tweede Wereldoorlog en welke compensatie en schaderegelingen er in algemene zin ten behoeve van het rechtsherstel hebben plaatsgevonden, volgt in het volgende hoofdstuk eerst een kort historisch kader. Zo kan het onderzoek naar de rol van de gemeente Schoonhoven en de resultaten hiervan in de juiste context worden geplaatst.

Roof van Joods bezit en rechtsherstel, een historisch kader

Na de bezetting van Nederland in de meidagen van 1940 wordt een opeenvolgende reeks van maatregelen uitgevaardigd, die uiteindelijk heeft geleid tot de moord op meer dan honderdduizend in Nederland woonachtige Joden. De nazi's gaan al snel over tot het verwijderen van Joden uit het economische en maatschappelijke leven door het invoeren van een reeks verordeningen. Deze verordeningen hebben tot doel de Joodse inwoners te registreren, isoleren en uiteindelijk te vernietigen. De roof van kapitaal en goederen verloopt in Nederland systematisch. Na het proces van registratie volgt beheer en tot slot liquidatie van de eigendommen. Om het roven rechtmatig te laten lijken, worden, naast het uitvaardigen van de verordeningen, door de Duitse bezetter officiële instanties opgericht om aan de roof uitvoering te geven. Hieronder volgt een kort overzicht van de betreffende verordeningen en instanties die te maken hadden met de onteigening en verkoop van Joods onroerend goed.

Verordening 154/1941

Op 11 augustus 1941 treedt Verordening 154/1941 'betreffende het joodsche grondbezit' in werking. Hiermee wordt de onteigening van al het joods onroerend goed en hypotheek geregeld. Deze verordening verplicht de joodse bevolking in Nederland haar grondbezit, inclusief alle aan de grond gerelateerde rechten, aan te melden bij de Duitse bezettingsmacht. Aangifteformulieren voor registratie van joods grondbezit moeten worden ingediend bij de *Niederländische Grundstückverwaltung* (NGV). De verordening 154/1941 is niet van toepassing op landbouwgronden en onroerende goederen die deel uitmaakten van ondernemingen. Deze zijn dan al aangemeld op grond van Verordening 189/1940 'betreffende het aangeven van joodse ondernemingen' van 22 oktober 1940. Nadat de Joodse eigenaren van onroerend goed zijn onteigend in het kader van verordening 154/1941, wordt dit in de registers van het kadaster bijgeschreven, door middel van een stempel rechtsboven aan de pagina van de kadastrale leggers. Ook in de oorspronkelijke koopakte wordt dit stempel gezet. De Joodse eigenaren hebben op dat moment geen zeggenschap meer over hun onroerend goed.

AANMELDING JOODSCH GROND- BEZIT.

Het rijkscommissariaat maakt bekend: Volgens paragraaf 3, alinea 3 van de verordening van den rijkscommissaris nr. 154/41 betreffende het Joodsche grondbezit, moet dit grondbezit vóór 15 September met gebruikmaking van de bij de kamers van koophandel en industrie te verkrijgen formulieren bij de Nederlandse administratie van onroerende goederen, Den Haag, Juliana van Stolberglaan 45, worden aangegeven.

Aangezien het bijeenbrengen van de voor de aanmelding noodige gegevens voor een deel niet binnen deze termijn voltooid kon worden, kan de aanmelding, voor zover dit het geval is, nog geschieden tot 30 September.

In geval van aanmelding van Joodsch grondbezit en van de onder de bepalingen vallende rechten niet voor die datum geschiedt, moet verwacht worden, dat de in hoofdstuk 6 van de verordening beschreven straffen en andere maatregelen worden toegepast.

Schoonhovensche Courant, 12 september 1941

Volgens berekeningen van diverse onderzoekers worden zo circa twintigduizend percelen onteigend uit Joods eigendom en in beheer genomen door de NGV, ook wel de Nederlandse Administratie van Onroerende Goederen genoemd. Vele eigenaren en bewoners zijn op het moment van onteigening of kort daarna al gedeporteerd naar één van de doorgangs- en/of concentratiekampen of ze zijn ondergedoken.

Verkaufsbücher

Nadat een perceel of pand onteigend is, wordt geprobeerd het te verkopen. Eventuele hypotheek en andere kosten worden van het binnengekomen verkoopbedrag afgetrokken en het restant wordt overgemaakt naar de *Vermögensverwaltungs- und Renteanstalt* (VVRA). In de kadastrale leggers wordt het perceel overgeschreven naar de nieuwe eigenaar. De administratie van deze verkopen is bijgehouden in de *Verkaufsbücher*.¹⁰ De administratie in de overgebleven *Verkaufsbücher* omvat 7.107 transactie: panden, bouwkvelds, bos en heidegrond. Sommige transacties omvatten meerdere objecten. Deze zijn te herleiden tot 1.891 individuele Joodse eigenaren. Eén deel van de *Verkaufsbücher* is niet bewaard gebleven, het aantal van verkochte percelen ligt hoger. Van elk object zijn onder andere de adresgegevens, de namen van de eigenaar, de namen van de betrokken notarissen en oorklogskopers en de verkoopprijzen van het onteigende object genoteerd.

N°. 86.																		
EIGENAAR.....		NAAM		VOORNAMEN		BEROEP.		WOONPLAATS.		ART. 1605								
		<i>Schenk</i>		<i>Alexander</i>		<i>koopman</i>		<i>Schoonhoven</i>		<i>d. 1917. Schieding</i> <i>Art. 1605 d. 1627-94</i> <i>elre. 2052</i> <i>1922. 51. 731. 49. 24. 42</i> <i>en. 2008</i> <i>1917. 58776</i> <i>Ned. Adm. v. Chr. Goederen, den Haag</i> <i>d. 1004. 29-11-93</i>								
MEDE-EIGENAAREN.....		<i>van Brink</i>		<i>Francina</i>		<i>n.b.</i>		<i>Schoonhoven</i>										
				<i>wed. Alexander Schenk</i>				<i>A. Beulingmacher</i>										
VRUCHTGEBRUIKER, ERFPACHTER, RECHT VAN OPSTALHOUDER, OP RECHTES VAN HET RECHT VAN GEBRUIK EN BEWONING.....																		
Vrijnummer.	POLDER, GEHUUCHT of plaatselijke benaming. (Straat, gracht enz.)	VERWIJZING NAAR				SOORT VAN EIGENDOM.	GROOTTE.	Klassering (ongebouwd).	Kadastraal inkomen zonder aftrek der polder- en dijkslasten.	Belrag van den aftrek wegens polder- en dijkslasten.	Belastbare opbrengst. Onge- bouwd.	BELASTBARE OPBRENGST.		BEKNOPTE OMSCHRIJVING der plaats gehad hebbende VERANDERINGEN.	AANWIJZING der artikelen en volgnummers van dit register.			
		het kadastrale plan.	het register van overschrijving (hypotheek).	Soort.	Grootte.							On- gebouwd.	Gebouwd.		Artikel.	Volgnummer.	Artikel.	Volgnummer.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
	<i>1. Koningse Dijk</i>		<i>952</i>	<i>1059</i>	<i>26</i>	<i>huur. erf</i>	<i>11.14</i>	<i>100</i>			<i>1.14</i>	<i>120</i>	<i>158</i>	<i>1198</i>	<i>26</i>	<i>1400</i>		
														<i>1 JUNI 1926</i>				

Kadastrale inschrijving op naam van Alexander Schenk (echtgenoot van Francina Schenk-van Brink), met rechts het stempel van de Nederlandse Administratie van Onroerende Goederen Den Haag

Na de oorlog

Meer dan honderdduizend in Nederland wonende Joden worden tijdens de Tweede Wereldoorlog vermoord in concentratiekampen. Hele families zijn weggevaagd. Veel van de Joodse onroerend goedeigenaren leven niet meer na de oorlog. Slechts enkele mensen hebben de concentratiekampen overleefd of zijn de oorlog doorgelopen door onder te duiken. Soms zijn er nog wel (verre) familieleden die als erfgenaam een claim kunnen doen op bezittingen. De Joodse eigenaren of hun nabestaanden

¹⁰ Nationaal Archief Den Haag, *Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI)*, en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummers 532.1-532.7, 536.1-536.9.

kunnen na de oorlog een claim indienen en aanspraak maken op rechtsherstel. Ze moeten wel veel tijd en geld investeren in het terugkrijgen van rechtmatige bezittingen.

Administratief rechtsherstel

Joden die de oorlog hebben overleefd of hun erfgenamen kunnen een beroep doen op het wetsbesluit E 100, ofwel 'Besluit herstel Rechtsverkeer'. Dit besluit maakt het mogelijk om handelsafspraken of geldelijke transacties die in de oorlog in bezet Nederland hebben plaatsgevonden, geheel of gedeeltelijk nietig te verklaren. Dit betekent dat in principe alle maatregelen van de bezetter betreffende het onteigenen van landbouwgronden of onroerend eigendommen geacht worden niet plaatsgevonden te hebben. De verkopen van Joods onroerend goed worden daarmee onwettig, tenzij de oorlogskoper kan aantonen dat hij wel te goeder trouw is geweest. Verder wordt de Raad voor Rechtsherstel ingesteld, met onder andere een afdeling Onroerend Goed en Rechtspraak. Rechtsherstel betekent het herstellen van de situatie van de gedupeerde in de oorspronkelijke toestand voor de roof of onder dwang verkochte. Hij of zij mag er niet door worden verrijkt. Alleen het materiële en financiële onrecht kan hiermee (gedeeltelijk) ongedaan gemaakt worden, over morele schade werd niet gesproken.

Voor de percelen en panden die 'slechts' zijn onteigend door verordening 150/1941, en niet één of meerdere keren verkocht, moet 'alleen' de kadastrale inschrijving van het beheer door de NGV doorgehaald worden. De koop werd hiermee ongedaan gemaakt en zouden de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen in hun rechten hersteld moeten worden. De oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen droegen hun claim op de onder beheer gestelde NGV over naar de oorlogskoper.

Onroerend goed kan tegen het moment dat rechtsherstel moest plaatsvinden al meerdere eigenaren en/of bewoners hebben gehad, waarbij de laatste koper wellicht wel te goeder trouw kan hebben gehandeld. In dergelijke gevallen tracht de afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel altijd een minnelijke schikking te laten treffen. De schade wordt dan over de (oorlogs)kopers gespreid. Als zo'n regeling niet mogelijk blijkt, wordt de zaak in behandeling genomen door de afdeling Rechtspraak van de Raad. Kopers te kwader trouw - die bewust joods bezit hebben gekocht – worden geacht de schade wel altijd voor hun rekening te nemen.

Al deze administratieve handelingen en de bewijslast hiervoor kosten veel tijd. Het duurt meestal enkele jaren voordat alles afgehandeld is. Complicerende factor hierbij is dat er vaak eerst een bewindvoerder is aangesteld over de goederen, als nog niet duidelijk was wie de oorlog heeft overleefd en wie de erfgenamen van de vermoorde familieleden zijn. Rechtsherstel kan alleen plaatsvinden als nabestaanden of de bewindvoerder op de hoogte zijn van eigendom én als ze een procedure tot rechtsherstel beginnen. Voordat dit uitgezocht is en de erfgenamen hun rechten kunnen laten gelden en voordat duidelijk is om welke eigendommen het precies gaat, zijn al weer jaren voorbijgegaan.

The image shows a page from a historical document, possibly a land register or deed, with a yellow highlight on a specific entry. The document is written in Dutch and contains several columns of text and numbers. The highlighted entry is in the middle of the page and contains the name 'J. van der Meulen' and some numbers. The document is dated 1890.

Als er geen minnelijke schikking kan plaatsvinden, kan gekozen worden voor de rechtsgang naar de Raad voor het Rechtsherstel. Dit betekent echter een nog langere periode van onzekerheid, die bovendien gepaard gaat met hoge proceskosten. Veel eigenaren of nabestaanden kunnen dit niet opbrengen en geven wellicht eerder toe aan een schikking dan gevoelsmatig juist is.¹¹

Een minnelijke schikking kan dan volgens de administratieve en juridische spelregels juist verlopen zijn, moreel valt er nog wel wat op af te dingen. De Groningse hoogleraar Lipschitz beschrijft in zijn boek *De kleine sjoa* hoe deze minnelijke schikking vaak met druk opgelegd wordt. De oorspronkelijke eigenaar kan geen directe aanspraken maken op zijn eigendom, maar kan het zich niet veroorloven lang te wachten op een woning of geld dat nodig is om te proberen een leven weer op te pakken. De oorlogskoper kan daarentegen vaak rustig wachten tot een gunstige schikking.¹²

Het principiële uitgangspunt bij het rechtsherstel bleef dat partijen zo veel mogelijk gelijk behandeld moesten worden en dat geen van twee ten opzichte van de ander een te groot voordeel mocht behalen. De minnelijke schikking gaat daarom uit van billijkheid en redelijkheid bij beide partijen, een feit dat ervoor zorgt dat de beroofde Joodse oorlogsslachtoffers gemakkelijk onredelijkheid en inheligheid verweten kan worden van als zij bezwaren opperen tegen voorgestelde schikkingen.¹³

De *Commissie-Van Kemenade*, een onderzoekscommissie uit de jaren '90 van de 20^e eeuw, heeft berekend dat de Duitse bezetters ongeveer 179 miljoen gulden aan Joods onroerend goed hebben geroofd.¹⁴ Hierbij zijn het aan bedrijven toebehorend onroerend goed en landbouwgronden niet meegerekend. Het onroerend goed wordt door rechtsherstel en minnelijke schikking uiteindelijk vrijwel in alle gevallen gerestitueerd. Bij de hypotheek en het exploitatiesaldo door de NGV vindt echter geen volledige vergoeding plaats: de oorspronkelijke eigenaren krijgen respectievelijk 16.6 miljoen gulden (van de 22

¹¹ Meijer, *E 100 en de naoorlogse rechtspraak met betrekking tot onroerend goed* (2008), p. 167.

¹² Lipschitz, *De kleine sjoa* (2001), p. 61.

¹³ Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (2015), p. 133-134.

¹⁴ Kemenade et al. (red.), *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WOII*, (2000).

miljoen) en 5.3 miljoen (van de 7 miljoen) terug. In totaal wordt voor een waarde van 171.9 miljoen gulden gerestitueerd, terwijl er voor 179 miljoen is geroofd.

Schade- en compensatieregelingen sinds 1945

Al tijdens de bezettingstijd worden twee schadevergoedingsregelingen uitgevaardigd die voorzien in een compensatie voor materiële oorlogsschade: het *Besluit op de Materiële Oorlogsschaden* (Verordening 221/1940) en het *Besluit op de Bezettingsschaden* (Verordening 30/1942). Na de oorlog, op 16 juni 1945, worden deze besluiten vervangen door het *Besluit Overgangsregeling Oorlogsschade* (Stb. F98), dat op 9 november 1945 weer wordt omgezet in het *Besluit op de Materiële Oorlogsschaden 1945* (Stb. F255), oftewel het Besluit MOS. Het basisprincipe van alle besluiten is hetzelfde: burgers kunnen compensatie krijgen voor materiële schade veroorzaakt door oorlogsgeweld, handelingen of maatregelen van de vijand of oorlogsomstandigheden.

Alleen schade aan tastbare goederen wordt als oorlogsschade aangemerkt, zoals schade aan onroerend goed, bedrijfsuitrusting, handelsvoorraden, huisraad en vaartuigen. Andere vormen van inkomensschaden - zoals verlies van inkomsten of werk, of verlies van geld, waardepapieren of effecten - vallen buiten de schaderegelingen. Bij een uitkering wordt niet uitgegaan van de vervangingswaarde van de goederen, maar van de vooroorlogse waarde, met als peildatum 9 mei 1940. Daarop wordt nog een bedrag aan afschrijving in mindering gebracht. Met de registratie, het onderzoek en de taxatie van de schade zijn Schade Enquête Commissies belast (SEC's), die over heel Nederland verspreid waren.

Voorschotten voor huisraad worden via het netwerk van het Centraal Bureau Verzorging Oorlogsslachtoffers in natura verleend of gestort op zogeheten huisraadschadeboekjes bij de Nederlandsche Middenstandsbank. Bedrijven kunnen voor voorschotten en aanvullende kredieten terecht bij de speciaal daartoe opgerichte Herstelbank.

Eind jaren '50 van de vorige eeuw heeft de West-Duitse regering in het kader van de *Wiedergutmachung* een tweetal schadevergoedingswetten uitgevaardigd, het *Bundesrückerstattungsgesetz* (BRüG) en het *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG). Naast vergoedingen voor materiële schade, kan een - beperkte - vergoeding voor immateriële schade verkregen worden.¹⁵

¹⁵ De archieven van de Om de schadevergoedingen in Nederland toe te kennen, werd in 1959 het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade Uitkeringen (CADSU) in het leven geroepen. De uitvoeringsdossiers over de afhandeling van claims vanwege *materiële* schade (CADSU-I) zijn verloren gegaan. Alleen de uitvoeringsdossiers over de claims vanwege de *immateriële* schade (CADSU-II) zijn te raadplegen bij het Nationaal Archief, maar zijn in het kader van dit onderzoek niet onderzocht.

Onderzoekscommissies

Eind jaren negentig van de twintigste eeuw worden door de Nederlandse regering enkele commissies ingesteld die de opdracht krijgen onderzoek te verrichten naar aspecten van het naoorlogse rechtsherstel. De instelling van deze commissies komt voort uit een groeiende internationale belangstelling voor de roof en teruggave van bezittingen van oorlogsgetroffenen. Vooral in de Verenigde Staten van Amerika worden kritische vragen gesteld over geroofd nazi-goud, kunst en slapende joodse oorlogstegoeden bij Zwitserse banken. Ook de ontdekking van een deel van de kwijt gewaande Liro-archieven in Amsterdam, brengt naar voren dat er bij de afwikkeling van het rechtsherstel fouten zijn gemaakt en dat de schaderegelingen niet altijd voldoende restitutie of compensatie heeft opgeleverd. Voor een volledig overzicht van alle commissies en onderzoek wordt verwezen naar de *Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen*.¹⁶

Algemene conclusie uit de diverse onderzoeken is dat er kritiek geleverd kan worden op de uitvoering van het rechtsherstel. De lange duur die de afhandeling van een zaak in beslag nam en het hoog bureaucratische gehalte van de uitvoering worden niet positief beoordeeld. Het naoorlogse rechtsherstel is in grote lijnen juridisch correct verlopen, maar er is niettemin sprake geweest van tekortkomingen die voor betrokkenen onbillijke en onrechtvaardige consequenties hadden. Toenmalig minister-president Wim Kok heeft in een reactie op de bevindingen van de onderzoekscommissies gesteld dat het naoorlogs rechtsherstel te formeel, te bureaucratisch en te kil is geweest. De regering heeft hiervoor haar verontschuldiging uitgesproken en op basis van de aanbevelingen van de onderzoekscommissies zijn er alsnog diverse individuele en collectieve schadevergoedingen uitgekeerd aan (Joods) oorlogsgetroffenen en/of organisaties. Met deze financiële tegemoetkoming wilde de regering de achteraf geconstateerde tekortkomingen erkennen en 'finaal recht doen aan de kritiek op de bejegening van de betrokken vervolgingslachtoffers in het rechtsherstel en de gevolgen die dat heeft gehad voor hun verdere bestaan.' Deze zogenaamde Maror-gelden (Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel) moesten niet worden gezien als het overdoen van het rechtsherstel, maar 'als een erkenning van morele aanspraken' van de Joodse gemeenschap. Dit finale recht zou moeten gelden voor alle overheidslagen, inclusief de gemeentes. Opvallend is dat het rechtsherstel op het gebied van onroerend goed niet is opgenomen, vanwege het gebrek aan historische bronnen.¹⁷

Na de periode van alle onderzoekscommissies, worden door meestal opzienbarende vondsten van archieven en informatie nieuwe inzichten verkregen van het rechtsherstel en welke fouten hierbij gemaakt zijn, dit keer vaak op gemeentelijk niveau. In 2013 bericht het Parool over de gemeente Amsterdam die na de oorlog Joodse eigenaren of hun nabestaanden had aangeslagen en beboet voor het niet betalen van

¹⁶ Onderzoekscommissies naoorlogs rechtsherstel:

http://www.oorlogsgetroffenen.nl/thema/rechtsherstel/07_Onderzoekscommissies_naoorlogs_rechtsherstel.

¹⁷ Schütz, Raymund, *Kille mist: het notariaat en de erfenis van de oorlog* (Amsterdam, 2016), 265-267

erfpacht tijdens de oorlogsjaren. Ook in andere grote steden zoals Den Haag en Rotterdam blijken dergelijke naheffingen gedaan te zijn. Deze gemeentes besluiten dat de discussie over morele erkenning of financiële compensatie niet afgedaan zijn met het finaal recht van de Maror-gelden. 'Niet de vraag of met eerdere compensatie, zoals met de Maror-gelden, reeds rechtsherstel heeft plaatsgevonden moet centraal staan, maar het gegeven dat de gemeente tijdens en kort na de oorlog op immorele wijze is omgesprongen met haar verantwoordelijkheden jegens juist op dat moment uiterst kwetsbare inwoners van de stad.'¹⁸ Ongeacht de eerdere financiële tegemoetkoming van de Rijksoverheid, nemen deze drie gemeentes hun eigen verantwoordelijkheid en komt er meer aandacht voor de morele kant in plaats van alleen de juridische, 'kille', kant.

Op basis van deze onderzoeken en de digitalisering en ontsluiting van de *Verkaufsbücher* door het Nationaal Archief wordt nu in veel Nederlandse gemeentes diezelfde vraag gesteld hoe de betreffende gemeente in en na de Tweede Wereldoorlog heeft gehandeld ten opzichte van Joodse onroerend goed en dan vooral in individuele gevallen.

¹⁸ Piersma en van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebestuur inzake ontrecting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (2020), p. 8.

Verwerving van Joods onroerend goed in Schoonhoven

De administratie in de *Verkaufsbücher* omvat totaal 7.107 transacties: panden, bouwkavels, bos en heidegrond. Sommige transacties kunnen meerdere objecten omvatten. Eén deel is niet bewaard gebleven. Uit andere bronnen is bekend dat totaal negenduizend objecten onrechtmatig zijn verkocht tijdens de Tweede Wereldoorlog van een totaal geschat in Joods eigendom van circa twintigduizend onteigende objecten. De transacties in de *Verkaufsbücher* zijn, soms met wat speurwerk, te herleiden tot 1.891 individuele (veelal Joodse) eigenaren.¹⁹ Van elke transactie zijn onder andere de adresgegevens, de namen van de eigenaar, de namen van de betrokken notarissen en oorlogskopers en de verkoopprijzen van het onteigende object zijn te herleiden. In de *Verkaufsbücher* worden voor Schoonhoven totaal vijf transacties opgenomen. Deze transacties betreffen meerdere adressen, panden en/of percelen, van voornamelijk eigenaren uit Schoonhoven. Een kort overzicht van deze transacties is te vinden in de bijlage.

Naast de percelen en panden die verkocht zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog, zijn er in 1941 op basis van verordening 154/1941 veel meer onroerend eigendommen onteigend en in beheer genomen door de *Niederländische Grundstücksverwaltung*. Naar deze percelen is geen structureel onderzoek gedaan, tenzij deze 'toevallig' naar voren kwamen als eigendom van een al onderzochte Joodse eigenaar. Om te onderzoeken hoe het rechtsherstel is verlopen bij deze onteigende onroerend goederen, zou het bezit in kaart gebracht moeten worden van alle Joodse inwoners van Schoonhoven tussen 1940 en 1945.

Dan is echter nog niet al het onteigende onroerend goed in beeld, aangezien eigenaren niet altijd in Schoonhoven hoefden te wonen, maar zoals uit het onderzoek is gebleken, bijvoorbeeld uit Rotterdam of Den Haag of Enschede kwamen. Er zou daarvoor onderzocht moeten worden welke Joodse eigenaren onroerend goed in Schoonhoven bezaten, dat onteigend is. Dat valt echter buiten de scope van dit onderzoek. Op basis van de steekproef die Maarten-Jan Vos en Serge ten Braake hebben gedaan, kan wel gesteld worden dat in het merendeel van de gevallen landelijke administratief en juridisch rechtsherstel heeft plaatsgevonden en dat de percelen zijn teruggegeven.²⁰ Of rechtsherstel plaatsvond hing veelal af of en hoe vaak een perceel was doorverkocht en of de oorspronkelijke eigenaren het pand terug konden claimen of dat er eerst een uitgebreid en langdurig onderzoek naar mogelijke erfgenamen moest plaatsvinden, aangezien hele families waren vermoord in de concentratiekampen. De gevallen waar geen enkele vorm van rechtsherstel heeft plaatsgevonden, bedragen landelijk gezien iets meer dan één procent.

¹⁹ <https://labs.kadaster.nl/stories/verkaufsbucher/>.

²⁰ Vos en ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog*, p. 92-95.

De Joodse gemeenschap in Schoonhoven tijdens de Tweede Wereldoorlog

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog wonen er twintig Joodse mannen, vrouwen en kinderen in Schoonhoven.²¹ Op 7 februari 1941 stuurt de burgemeester van Schoonhoven, A.M. Nieuwenhuisen, een brief rond op basis van de verordening 6-1941, waarbij iedereen opgeroepen wordt zich aan te melden die 'van geheel of gedeeltelijk Joodsche bloede is.'²² Er zijn speciale formulieren, waar mee men zich kan aanmelden. Per persoon moet één gulden leges betaald worden (zie afbeelding op volgende pagina). Aanmelding moet geschieden vóór 24 februari. Op 13 maart stuurt Nieuwenhuisen een brief aan *den Heer Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD*: "Naar aanleiding van Uw schrijven heb ik de eer U te berichten, dat de aan de ommezijde vermelde personen van joodse bloede een aanmeldingsformulier hebben ingediend.' Op de bijgevoegde lijst staan de persoonsgegevens van de twintig Joodse inwoners uit Schoonhoven. Op basis van het aantal Joodse grootouders worden de personen op de lijst ingedeeld als zogenaamde vol-Jood, half-Jood en kwart-Jood. Op 2 mei wordt een aangepaste lijst opgestuurd.

1	2	3	4	5	6	7	8				9	
Geslachtsnaam	Voornamen	Geb.plaats	Datum van geboorte	Woonplaats met adres	Kerkelyke gezindte	Beroep	Burgerlijke staat	De onder 1 vermelde persoon:				Hoeveel joodsche grootouders in den zin van art.2 der verordening (zie keerzijde)
								a. behoorde op 9 Mei 1940 tot de Joodsch-kerkelijke gemeente	b. is na dien datum daarin opgenomen	c. was op 9 Mei 1940 met een jood gehuwd	d. is na dien datum met een jood in het huwelijk getreden.	
								a.	b.	c.	d.	
Bolle	Jules Morits	's-Gravenhage	15-9-'22	Schoonhoven Spoorstr.48	Ned.Isr. Gemeente	Scholiër	Ongehuwd	ja	--	--	--	4 stuks
van Brink	Francina	Lienden	13-10-'68	Schoonhoven Albr.Beijlinggr.24	idem	zonder	weduwe van Schenk, Alexander	ja	--	--	--	4 "
Schenk	Hijman	Schoonhoven	4-10-'94	Schoonhoven Albr.Beijlinggr.24	Ned.Isr- Gem.	koopman	Ongehuwd	ja	--	--	--	4 "

Op basis van de lijsten is het eenvoudig om vanaf 1942 wanneer de deportaties starten, deze personen te arresteren en af te voeren. Van de gehele lijst overlijden er twee personen nog vóór deportatie, meerdere personen kunnen overleven door onder te duiken, zes personen worden vermoord in concentratiekampen, waaronder Francina Schenk-van Brink en Hijman Schenk. Ook Gesina (Sientje) Cohen-van Brink die vanaf 1941 in het huis aan de Beijlinggracht in Schoonhoven is komen wonen, overleeft de oorlog niet. Ze worden in april 1943 gearresteerd en op transport via Rotterdam, Vught en Westerbork afgevoerd en vermoord in Sobibor. Francien en Sientje op 11 mei 1943, Hijman op 11 juni 1943. Op 18 mei 1943 worden ze geregistreerd in het register als 'vertrokken personen' en uitgeschreven naar het Centraal Bevolkingsregister, een register dat gebruikt wordt voor inwoners van Nederland zonder vaste woonplaats.²³

²¹ Korevaar, Hans, *Zij kwamen uit de Krimpenerwaard. Bijna driehonderd oorlogsslachtoffers die we niet vergeten.* (Schoonhoven, 2020)

²² Streekarchief Midden-Holland, Archief van de gemeente Schoonhoven 1933-1960, toegangsnummer 1013, inventarisnummer 282, Maatregelen ten opzichte van Joden, genomen door Duitsers. Verklaringen vaststelling gemengde huwelijken. Aanmeldingsplicht. Personen van Joodschen bloede. Verandering woonplaats Joden. Opgaven aan diverse instanties van in de gemeente woonachtige joden. Duitse tijd 1940-1945

²³ Streekarchief Midden-Holland, Archief van de gemeente Schoonhoven 1933-1960, toegangsnummer 1013, inventarisnummer 1141, Registers van naar elders verhuisde personen en gezinnen, 1942-1950

Nr. 77409
-1,75,-

GEMEENTE S C H O O N H O V E N

Staat van over het tijdvak Februari 1941 ontvangen leges, verschuldigd voor de uitreiking van aanmeldingsbewijzen ingevolge de verordening 6/1941, betreffende aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joodschen bloede.

Datum	Namen	Nummer der kwitantie	Bedrag	Aanteekeningen
11-2-1941	L.Morisco	1 t/m 4	4,--	Aanvullende betaling verkregen van de Israëlitische gemeente alhier. Zie hieronder.
14-2-1941	J.van Klaveren	5 t/m 7	0,75	
14-2-1941	H.Schenk	8 en 9	2,--	
15-2-1941	J.Philip	10	1,--	
15-2-1941	J.Slager	11 t/m 14	4,--	
17-2-1941	K.Frankenhuis	15	1,--	
18-2-1941	S.Kan	16	1,--	
20-2-1941	J.M.Bolle	17	1,--	
26-2-1941	A.B.C.D.Geerling geb. Enthoven	18 t/m 20	3,--	
28-2-1941	Israëlitische Gemeente	-	2,25	
		Totaal...f	20,--	

Aldus opgemaakt tot een bedrag van twintig gulden (f. 20,--)

..... Schoonhoven 28 Februari 1941.

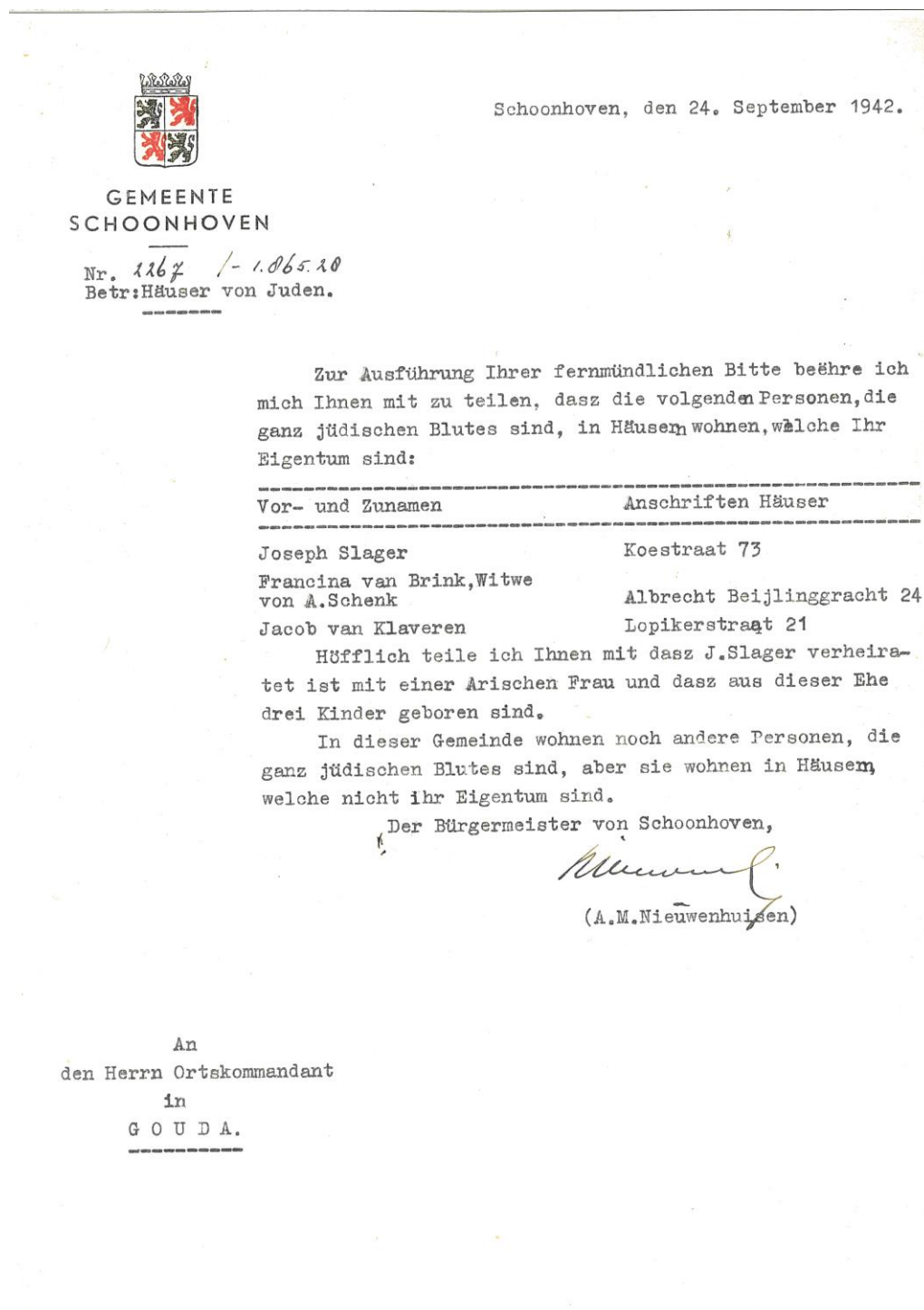
De Burgemeester,

Bovenstaand bedrag ad f. 20,- ontvangen 12 MAART 1941 1941.
De gemeente-ontvanger, <i>[Handwritten Signature]</i>

18864
VUOA

Onteigening en verkoop van onroerend goed van de familie Schenk-van Brink

De percelen uit Joods eigendom die in Schoonhoven zijn geregistreerd in de *Verkaufsbücher*, worden verkocht in de periode 1943-1944. Nadat alle onroerend goed in 1941 is onteigend, stuurt de gemeente Schoonhoven op 24 september 1942 een brief naar de Ortskommandant in Gouda (zie afbeelding).²⁴

²⁴ Streekarchief Midden-Holland, Archief van de gemeente Schoonhoven 1933-1960, toegangsnummer 1013, inventarisnummer 789, Vorderingen door de Duitse Weermacht van roerende goederen. Huizen van Joden 1942-1943

Voor wat betreft het ontroerend goed in eigendom bij de familie Schenk komen we de volgende gegevens tegen in de *Verkaufsbücher* en in het Kadaster:²⁵

- Adres Beijlinggracht 24 staat op naam van F. Schenk-van Brink. Zij is na het overlijden van haar echtgenoot Alexander Schenk in 1916 eigenaar geworden. Het pand wordt kadastraal aangeduid als C 962 en staat tot 1916 op naam van Alexander Schenk, na zijn dood wordt het overgeschreven naar zijn weduwe Francina Schenk- van Brink. De registratie van de onteigening is in het kadaster terug te vinden op 16 december 1942, als het in het beheer van de ANBO komt. Op 1 september 1943 wordt het verkocht aan koopman / makelaar Gijsbert van der Horst voor 3300 gulden. De opbrengst voor de VVR is niet genoteerd. De naam Gijsbert van der Horst komen we nog een aantal keren tegen in de *Verkaufsbücher*, hij koopt ook Joods eigendom op aan de Koestraat, Lopikerstraat en Korte Weistraat (zie bijlage 1).
- De ongenummerde percelen aan de Kruispoortstraat en de Bergambachtstraat staan op naam van Hijman Schenk. Via de alfabetische namenlijst op kadastrale leggers, komen we achter de bijbehorende kadastrale nummers: de ongenummerde percelen aan de Kruispoortstraat met als kadastrale aanduiding C 1056 en C 1779, en een perceel met het huis, schuur en bouwland, dat voor 1940 bij Bergambacht hoort en in dienstjaar 1940 de kadastrale aanduiding D 36 in Schoonhoven krijgt. Volgens de boedelscheiding na het overlijden van zijn vader heeft hij recht op een niet op te vorderen deel van de vennootschap Gebroeders Schenk, die Alexander samen met zijn broer Eleazer bezat. In 1928 wordt de vennootschap opgeheven en krijgt Hijman als zijn deel de bovengenoemde percelen in eigendom.

Deze drie eigendommen worden volgens de *Verkaufsbücher* verkocht op 1 februari 1944 voor een bedrag van 9500 gulden aan de gemeente Schoonhoven. De notaris die de akte opmaakt is Teijinck. Het bedrag dat uiteindelijk wordt overgemaakt aan de VVRA is f 446,27. Als we deze gegevens echter vergelijken met de gegevens uit het kadaster, worden de drie kadastrale percelen niet overgeschreven naar de gemeente Schoonhoven, maar naar Jacobus Oskam, een koopman uit Willige Langerak. Blijkbaar is er een foutje gemaakt in de index op de *Verkaufsbücher* of in de *Verkaufsbücher* zelf. De gemeente Schoonhoven heeft geen rol gespeeld in deze verkoop.

- De familienaam Schenk komen we tot slot nog tegen bij een verkoop van een huis en erf aan Tol 11, geregistreerd op naam van Wolff Elias Schenk en Esther Schaap-Schenk. Zij zijn de kinderen en erfgenamen van Eleazer Schenk, de hiervoor al genoemde broer van Alexander. Na de opheffing van de vennootschap komt onder andere dit perceel op naam van Eleazer te staan. Na

²⁵ Nationaal Archief Den Haag, *Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967*, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummers 532.1-532.7, 536.1-536.9. Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummers 1605, 2507, 2695, 3319, 3320

zijn overlijden in 1936 erven zijn twee kinderen in ieder geval het huis Tol 11. Dit perceel wordt volgens de *Verkaufsbücher* in 1943 verkocht aan koopman A. Rikkoert uit Schoonhoven, maar valt buiten de scope van dit onderzoek.²⁶

Terwijl hun huizen worden onteigend, verkocht en zelfs doorverkocht, zijn Francina, Hijman en zus Gesina (Sientje) al lang vermoord. Ook vele andere familieleden hebben de oorlog niet overleefd. Van de directe familie weten alleen dochter Maartje (Tilly) Dwinger-Schenk en haar drie kinderen Mietje (Mimi, die in 1939 getrouwd is met Barend Boers), Alexander (Alex) en Marcus (Max) aan dit lot te ontsnappen. De echtgenoot van Maartje en vader van de kinderen Mozes Dwinger wordt vermoord in Auschwitz.

Rechtsherstel familie Schenk-van Brink

In archief van het Nationaal Beheerinstituut wordt een dossier bewaard betreffende de bewindvoering over het vermogen van de weduwe F. Schenk-van Brink en haar zoon Hijman.²⁷ Als bewindvoerder treedt op A. (Ab) Venverloo, gemeenteontvanger in Sliedrecht en pleegzoon van één van de zussen van Francina, Judith Polak-van Brink. Judith heeft de oorlog overleefd door onder te duiken. Het bewindvoerderschap van Venverloo is gestart op 30 augustus 1945. Zijn eerste actie is het plaatsen van een advertentie in de Schoonhovensche Courant met een oproep aan iedereen die nog iets te vorderen heeft van Francina en Hijman om zich te melden (zie hiernaast).

De heer Venverloo brengt op 14 mei 1946 aan het Beheerinstituut een eerste verslag uit over zijn bewindvoeringschap.

Hij beschrijft de volgende bezittingen:

1. *Roerende goederen waren in het geheel niet meer aanwezig. Meubilair, kleding en alle roerende goederen waren door den bezetter weggevoerd. Aangifte bij de Schade Enquetecommissie heeft plaats gehad.*²⁸

De Militaire Commissaris te Gouda heeft ondergeteekende benoemd tot bewindvoerder over het vermogen van

Mevr. de Wed. F. Schenk-van Brink

en dat van haar zoon

den Heer H. Schenk

(handelende onder den naam: Firma Gebr. Schenk), beide destijds wonende Albrecht Beylinggracht 24 te Schoonhoven.

Allen, die iets verschuldigd zijn aan-, iets te vorderen hebben van-, gelden, goederen, papieren en bescheiden onder hun berusting hebben van één van beide of van beide bovenvermelde personen, worden verzocht hiervan vóór 10 October a.s. schriftelijk aangifte te doen bij ondergeteekende, De aangifte is wettelijk verplicht

De bewindvoerder,

Schoonhovensche Courant, 28 september 1945

²⁶ In de brief van de notaris Houdijk namens zijn cliënt is er ook sprake van twee huizen aan de Nes in Schoonhoven die in eigendom zouden zijn geweest van de familie Schenk. Op basis van de Alfabetische Namenlijst grondeigenaren 1877-1970 (1012. 1846) is echter al het eigendom van de familie Schenk onderzocht, waarbij de twee panden aan de Nes niet geregistreerd zijn op hun naam.

²⁷ Nationaal Archief Den Haag, *Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967*, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 152825 en 152847

²⁸ Het is niet bekend hoe het met de aangifte bij de Schade Enquête Commissie is afgelopen. De archieven hiervan zijn volgens de geldende archiefregels vernietigd.

2. *De wed. Schenk had in eigendom het door haar bewoonde perceel Albrecht Beijlinggracht 24 te Schoonhoven. Dit perceel is door den bezetter aan een NSB-er verkocht en door deze NSB-er aan een anderen NSB-er doorverkocht. Rechtsherstel is aangevraagd.*
3. *H. Schenk had in eigendom:*
 - *2 pakhuizen aan de Kruispoortstraat no. 10 en 12 te Schoonhoven en*
 - *1 pakhuis met erf en bouwland aan de Spoorsingel aldaar.*

Deze onroerende goederen zijn voor den bezetter aan een NSB-er verkocht. Rechtsherstel is aangevraagd.
4. *De financiële omstandigheden van den heer H. Schenk waren de laatste jaren bijzonder ongunstig. Een belangrijk bedrag aan schulden is mij bekend. De heer Schenk en zijn Moeder zijn tot nu toe niet teruggekeerd, zodat met zekerheid kan worden aangenomen, dat zij niet meer zullen terugkeeren. Na rechtsherstel zal dan liquidatie van de bezittingen plaats moeten hebben (een zuster van den heer Schenk en dochter van de Wed. Schenk is gered en nog in Nederland aanwezig).*

Ik hoop dat het mogelijk zal zijn bij deze uiteindelijke liquidatie alle schulden volledig te voldoen, hetgeen natuurlijk geheel afhankelijk is van de opbrengstprijzen welke tzt voor het onroerend goed zijn te maken. De moeilijkheden met den beheerder van het NSB-vermogen, waardoor de verhuur van een leegstaand pakhuis, welke door mij had plaatsgehad, geen voortgang kan vinden, hebben reeds belangrijk nadeel voor dit pand tot gevolg gehad. De methode van het Rechtsherstel in ons Vaderland kan mijn bewondering nog niet wegdragen.”

Onroerend goed Hijman Schenk

De drie percelen van Hijman Schenk aan de Kruispoortstraat omvatten diverse loodsen en pakhuizen. Het perceel aan de Bergambacht polder (later Spoorsingel) betreft een pakhuis met bouwland. Alle drie percelen worden in 1944 verkocht aan Jacobus Oskam uit Willige Langerak.²⁹ Uit de latere stukken van het Beheerinstituut blijkt dat de hypotheek die Hijman heeft op deze percelen, bij de koop is afgelost door de oorlogskoper. Deze wordt later alsnog verrekend. In 1947 wordt in het kadaster het rechtsherstelbesluit geregistreerd en komen de percelen weer op naam van Hijman, met als bewindvoerder daarbij vermeld A. Venverloo uit Sliedrecht.³⁰ In hetzelfde jaar worden de percelen met opstallen aan de Kruispoortstraat verkocht aan Wouter Rijnveld, een koopman uit Schoonhoven en eigenaar van de Accumulatorenfabriek.³¹ Het perceel aan de Spoorsingel wordt in datzelfde jaar verkocht aan zilverfabrikant Boonstoppel. Hij maakt er een zilverwerkplaats van en verkoopt het weer in 1952.³²

Uit de stukken van het Beheerinstituut blijkt dat bewindvoerder Venverloo, met nadrukkelijke toestemming van enige erfgename Maartje Dwinger-Schenk, achter deze snelle verkoop zit. Intussen is

²⁹ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 3230

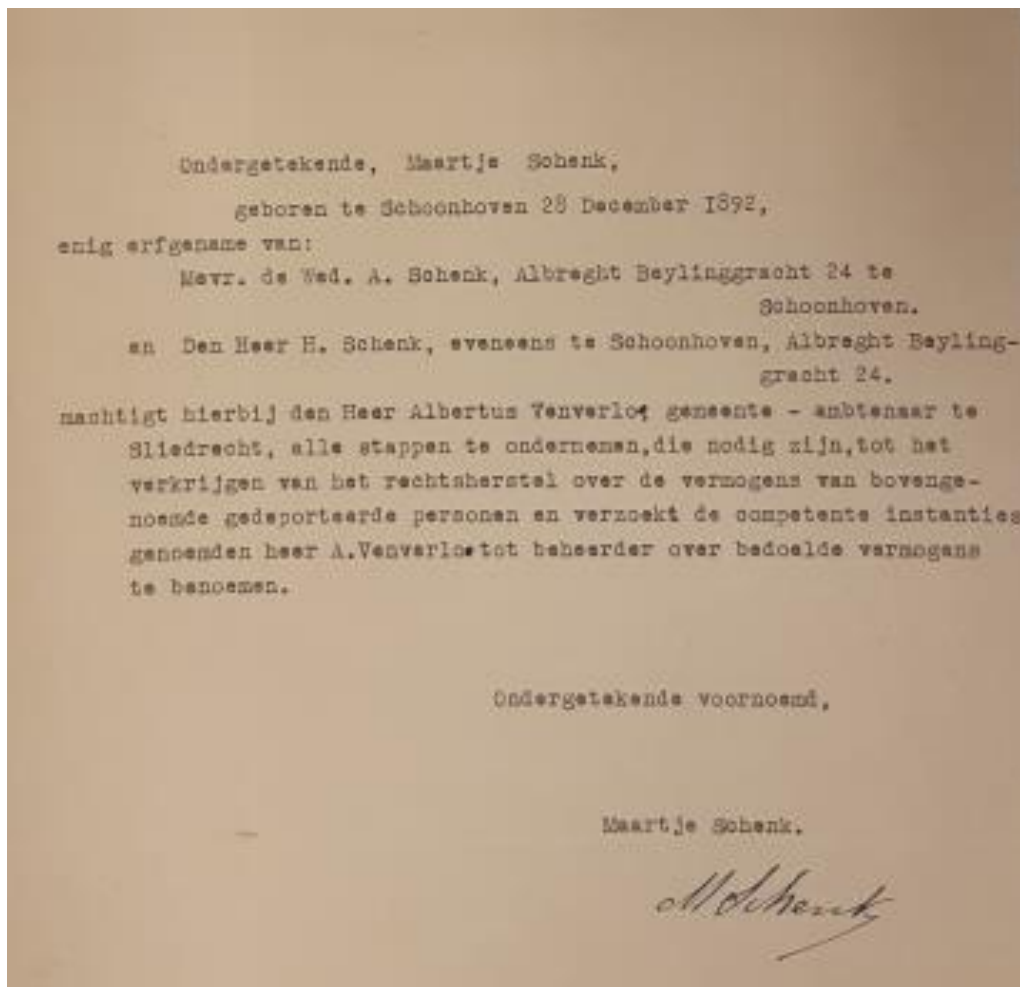
³⁰ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 3320

³¹ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 3321

³² Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 3562

duidelijk geworden dat Hijman niet meer terug zal keren³³ en Venverloo heeft vanuit Sliedrecht geen mogelijkheden om goed toezicht te houden op de panden, die in steeds slechtere staat gaan verkeren.

Voor de verkoop van de percelen heeft de bewindvoerder echter nog wel de toestemming nodig van het Beheerinstituut. Venverloo legt verantwoording af aan het Beheerinstituut voor het gehele bezit van Hijman, die nog niet officieel is overleden verklaard en mag daarom niet handelen. Hij kan de percelen echter goed verkopen, er is belangstelling vanuit de fabriek voor zilverwaren van de heer Boonstoppel en de accumulatorenfabriek van de heer Rijnveld. Na goedkeuring van de voorgestelde prijzen door het Prijzenbureau voor onroerende zaken in het ambtsgebied Gouda, worden de verkoopakten opgemaakt. De percelen en pakhuisen aan de Kruispoortstraat worden verkocht voor 14.000 gulden; het perceel met pakhuis aan de Spoorringel voor 11.000 gulden.³⁴ Een groot verschil met de prijs van 9500 gulden die Oskam voor de drie percelen totaal heeft betaald in 1944.

³³ De uiteindelijke definitieve bevestiging van de dood van Francina en Hijman komt van het Rode Kruis in een brief van 16 september 1948, waarbij Sara Engel-Wijnberg, Chaim Engel en Ursula Stern verklaren dat de ruim 33.000 gedeporteerde personen naar vernietigingskamp Sobibor vrijwel allemaal direct na aankomst zijn omgebracht in de gaskamers en dat nadere onderzoekingen ook geen andere informatie hebben opgeleverd.

³⁴ Nationaal Archief Den Haag, *Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967*, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 152825 en 152847

Onroerend goed Francina Schenk-van Brink

Het pand aan de Beijlinggracht met kadastraal nummer C952 staat geregistreerd eerst op naam van Alexander Schenk en later op naam van zijn weduwe Francina Schenk-van Brink, wordt onteigend op 16 december 1942 en komt in beheer van het ANBO.³⁵ Op 29 november 1943 wordt de verkoop geregistreerd aan Gijsbert van der Horst, een koopman en makelaar in Schoonhoven.³⁶ Hij verkoopt het pand door in 1944 aan Bertus de Jong, een landbouwer uit Bergambacht.³⁷ Direct na de oorlog wordt Gijsbert van de Horst zelf onder bewind geplaatst, met als bewindvoerder notaris Teijinck. In het archief van het Beheerinstituut is een dossier te vinden op zijn naam, waarin al zijn bezittingen worden beschreven, ook de eigendommen uit Joods bezit.³⁸

In 1947 wordt Van der Horst voorwaardelijk buitenvervolgung geplaatst, mits hij zich als goed Nederlander zal gedragen in de komende drie jaren onder handhaving van het beheer over de uit Joods eigendom afkomstige onroerend goederen. Het pand kan weer op naam van Francina of haar erfgenamen worden overgeschreven. Uit het kadaster blijkt dat dit echter niet is gebeurd. Het blijft in eigendom van Bertus de Jong, die het in 1949 verkoopt aan automonteur Jan Marinus Neven uit Schoonhoven.³⁹ Uit de stukken van het Beheerinstituut blijkt dat in de verkoop aan de Jong wordt berust, onder voorwaarde dat er een aantal kosten betaald worden, waaronder de winst die de eerste koper maakte voor het doorverkopen aan de tweede koper en het bedrag dat de ANBO aan deze eerste koper overmaakte, inclusief rente.⁴⁰ Het is onduidelijk of er nog een vordering op de NGV moet worden afgehandeld. Uit de afrekening van de nalatenschap van Hijman blijkt dat met de verkoop van het huis van zijn moeder namelijk een schuld op zijn naam is afgelost.

Definitieve afhandeling

Het dossier van de bewindvoering over de goederen van Francina Schenk-van Brink en Hijman Schenk loopt tot en met 1949. Op 4 januari 1949 maakt de bewindvoerder een eindverslag en legt daarin vast de afrekening voor de eigendommen van zowel Francina als Hijman. Kort hierna wordt het dossier afgesloten. Er blijft na aftrek van alle kosten (inclusief die van de bewindvoerder zelf) en afbetaling van diverse schulden van Hijman aan familieleden een bedrag over van 8.571 gulden, dat uitgekeerd wordt aan Maartje Dwinger-Schenk. Van het vermogen van Francina krijgt zij een bedrag uitgekeerd van f 616,55 (zie de afbeeldingen op de volgende bladzijden). Uit de stukken van het Beheerinstituut blijkt niet of er nog naheffingen zijn opgelegd door de gemeente ten opzichte van de percelen.

³⁵ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 1605

³⁶ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 2480

³⁷ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 3259

³⁸ Nationaal Archief Den Haag, *Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967*, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 68605

³⁹ Kadaster (via <https://service10.kadaster.nl/>): artikelnummer 3391

⁴⁰ Nationaal Archief Den Haag, *Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967*, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 152825 en 152847

A. Venverloo.

SLIEDRECHT, 4 Januari 1948.
Merwesingel 91.AAN: Het Nederlands Beheersinstituut,
ROTTERDAM.

Mijne Heren,

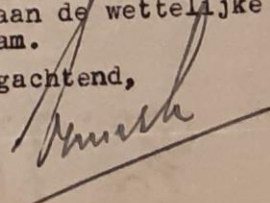
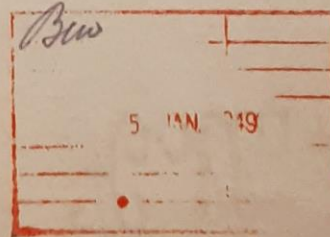
Bij besluiten van de vertegenwoordiger te Gouda van
Uw beheersinstituut dd. 30 Augustus 1945 ben ik benoemd tot
bewindvoerder over de vermogens van :60259 ← Wed. F.Schenk - van Brink en
haar Zoon Hijman Schenk, beide destijds wonende te Schoonhoven,
Albrecht Beylinggracht 24.Een dochter van de Weduwe F.Schenk-van Brink en dus een
zuster van H.Schenk is "ondergedoken" geweest en daardoor gered.
Zij zal stellig de enige wettige erfgename van beide zijn.
Ik kwam regelmatig bij de familie Schenk te Schoonhoven en weet
op grond daarvan met vrij grote zekerheid, dat geen testament
is gemaakt.

Ik zend W hierbij :

1. Een voorlopige verklaring van overlijden van Mevr.F.Schenk
van Brink afgegeven door het Ned. Rode Kruis;
 2. Idem van haar zoon H.Schenk;
 3. Een verklaring van erfrecht van Mevr.M.Schenk dd. 3
December 1948;
 4. Een rekening over de bewindvoering voor Mevr.
F.Schenk-van Brink, batig saldof 616,55
 5. Idem van H.Schenk, " "f 8.571,03
- Totaal.....f 9.187,58

Dit bedrag is in rekening-courant gestort bij het
kantoor Sliedrecht van de N.V.Rotterdamsche Bank.In beide rekeningen is nog geen post opgenomen voor
het mij toekomend honorarium.De bedragen hiervan zal ik gaarne door U vastgesteld
zien, waarbij ik nog onder Uw aandacht breng, dat ik voor de
verkoop van de onroerende goederen van de heer Schenk uitvoerige
en langdurige onderhandelingen heb moeten voeren, terwijl ik
meen, dat die onderhandelingen voor de boedel een zeer gunstig
resultaat hebben opgeleverd.Verder wijs ik U er nog op, dat ik alle transacties
heb verricht met volledige instemming van de wettige erfgename,
Mevr. M. Schenk te Amsterdam.Tenslotte verzoek ik U te willen bevorderen, dat ik
het beheer volledig kan overdragen aan de wettelijke recht-
hebbende Mevr. M. Schenk te Amsterdam.

Hoogachtend,

Rekening bewindvoering over het vermogen van
Mevr. F. Schenk - van Brink, destijds wonende te
Schoonhoven, Albrecht Beylinggracht 24.

Door de bezetter was het haar in eigendom toebehorend
onroerend goed Albrecht Beylinggracht 24 te Schoonhoven
verkocht. Na verschillende besprekingen en berekeningen en
met volkomen instemming van de enige erfgename, Mevr. M. Schenk,
wonende te Amsterdam is besloten in de verkoop te berusten,
onder voorwaarde, dat de volgende bedragen werden betaald:

1e. Het door de 1e koper aan de ANBO betaalde saldo groot	f	163,67
2e. De daarna door de 1e koper bij overdracht aan de tweede koper gemaakte bruto-winst zal worden vergoed	"	400,-
3e. Over beide bedragen een rentevergoeding berekend naar 4½ % totaal bedragende	"	77,72

Totaal der ontvangsten.....f 641,39

Ten laste van deze gelden zijn de volgende
betalingen verricht:

Oude rekening aan Gebr.v.d. Pauw te Schoonhoven
f 4,34

Reis- verblijfkosten, post en kleine
onkosten, totaal ~~xxxx~~.....f 20,- " 24,84

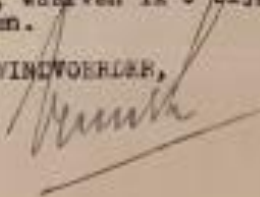
Blijft per saldo een bedrag van f 616,55

Verder is ingediend een aangifte voor de schade- enquête-
Commissie, waarvan de afdoening zal plaats hebben met de
dochter van Mevr. Schenk-van Brink, zijnde haar enige wettige
erfgename, Mevr. M. Schenk, wonende Amsterdam.

Tenslotte werd de zaak van de zoon van Mevr. Schenk
(H. Schenk destijds eveneens wonende te Schoonhoven) praktisch
geheel met gelden van de moeder gefinancierd. De opbrengst van
het huis van Mevr. Schenk is dan ook door de bezetter benut om
een schuld van de zoon gedeeltelijk te voldoen.

Er is dus nog een interne schuld-verrekening nodig tussen
Mevr. Schenk en haar zoon H. Schenk, waarvan ik u bijgaand
een afzonderlijk verslag doe toekomen.

DE BEWINDVOERDER,

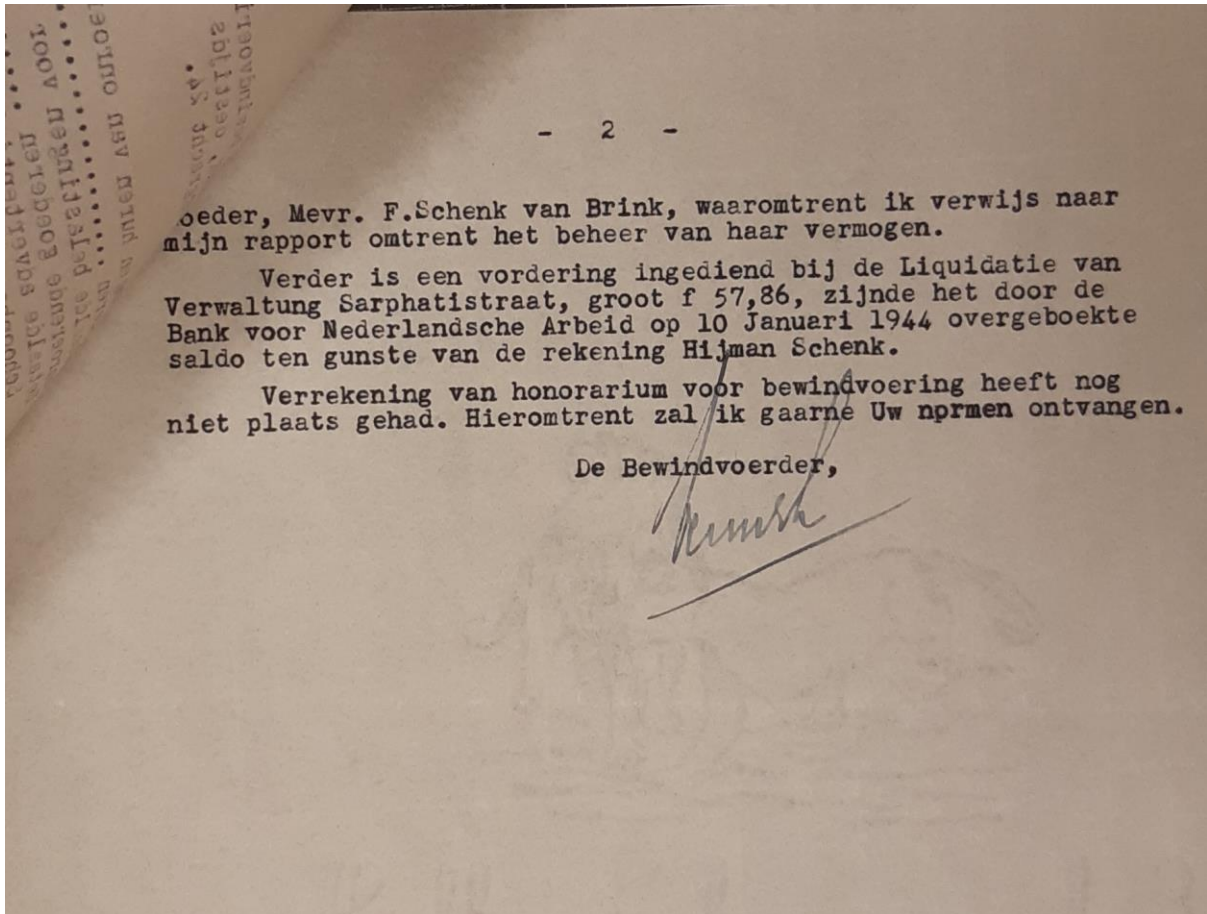
A. Venverlooo.

SLIEDRECHT, 4 Januari 1948.

Rekening bewindvoering over het vermogen van de Heer
H. SCHENK, destijds wonende te SCHOONHOVEN, Albrecht
Beylingracht 24.

	<u>Ontvangsten.</u>	<u>Uitgaven.</u>
Ontvangen huren van onroerende goederen	f 767,-	
Betaalde belastingen voor deze onroerende goederen		f 50,55
Betaalde advertentiekosten in de Schoonhovensche Courant.....		" 7,16
Ontvangen opbrengst verkoop oude handwagen	" 20,-	
Bij akte verleden voor Notaris Versteeg te Bergambacht heeft rechtsherstel van de onroerende goederen plaats gehad, terwijl onmiddellijk daarna deze onroerende goederen zijn verkocht: Verrekening huren en lasten bij de akte van rechtsherstel:		
huren	" 1650,83	
lasten		" 701,98
Aan de koper van de onroerende goederen moest worden gerestitueerd de door hem aan de Groninger Hypotheekbank afgeloste hypotheek groot		" 5.873,65
Benevens 4½ % rente van deze hypotheek van 29 Februari 1944 tot 1 Maart 1947... 21 Maart 1947 ontvangen opbrengsten wegens verkoop der onroerende goederen:		" 805,13
Boonstoppel	f 14.000,-	
Reineveld.....	" 11.000,-	
Betaalde schulden :	" 25.000,-	
Mevr. J. Polak-van Brink te Sliedrecht		
2e hypotheek		" 3.000,-
10½ jaar rente.....		" 1.575,-
geleende gelden		" 1.275,-
10½ jaar rente		" 669,38
Mej. H. van Brink te Sliedrecht		
geleende gelden		" 600,-
10½ jaar rente		" 315,-
Mevr. M. Schenk te Amsterdam		
geleende gelden		" 2.600,-
10½ jaar rente		" 1.365,-
Nabetaalde belastingen aan Notaris Versteeg van verkochte panden f 20,03 en f 8,52		" 28,55
Genoten bankrente Rotterdamsche Bank tot 1 Juli 1948	" 59,50	
Reis- en verblijfkosten (5 reizen naar Schoonhoven, twee malen naar Amsterdam, 1 maal naar Bergambacht) benevens post en telefoonkosten)		" 60,-
Totalen	f 27.497,33	f 18.926,30
	" 18.926,30	=====
Blijft een saldo van	f 9.187,98 8.571,03	

Hiervan moet dan nog verrekend worden de schuld aan wijlen zijn

Rol van de gemeente

In de afhandeling van het Rechtsherstel speelt de gemeente Schoonhoven geen rol. Het hele proces van Rechtsherstel was een landelijk administratief proces, zoals hiervoor te lezen is geweest. In een enkel geval kwam er wel een vraag bij de gemeente terecht betreffende het rechtsherstel. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de Israëlitische gemeente Schoonhoven. Omdat niet duidelijk is wie de bewindvoerder is of wie op dat moment het ontroerend goed beheert, doet de gemeente zelf navraag bij het Beheerinstituut. De gemeente zal om deze reden nooit zelf onderzoek hebben gedaan naar het onteigende Joodse eigendom. Dit was alleen van belang voor een gemeente als zij zelf als koper of verkoper van Joods erfgoed hadden opgetreden tijdens de oorlog.

Naheffingen in Schoonhoven

De lokale belastingen worden aangeslagen op de eigenaren van onroerend goed. In principe is dit nog altijd de Joodse eigenaar, tenzij een onroerend goed al verkocht was. Dan is de nieuwe eigenaar verantwoordelijk voor het betalen van de belastingen. Als een perceel onteigend wordt, valt het onder het beheer van de NGV, die het beheer in Schoonhoven heeft uitbesteed aan de ANBO. Van deze organisaties is bekend dat betalingen van belastingen niet altijd gebeuren. Het gebeurt dat gemeentes toen

de oorspronkelijke eigenaren of diens erfgenamen weer in beeld waren na de oorlog, alsnog tot naheffing over gaan. De voorbeelden zijn te vinden in Rotterdam, Amsterdam en Den Haag.

Voor wat betreft de grondbelasting, stelt de minister van Financiën direct na de oorlog dat het invorderen van grondbelasting over die tijdvakken ‘over welke de belaste goederen onder beheer waren gesteld en de eigenaar het genot en de vruchten heeft gemist’ niet gerijmd kan worden met ‘de billijkheid en derhalve achterwege moet worden gelaten’. De bedoeling is dat de nog openstaande posten van de grondbelasting na verloop van tijd als oninbaar werden afgeschreven.⁴¹

Onderzoek doen naar de lokale (na)heffingen blijkt een lastige opgave te zijn. Van de dossiers zijn meestal alleen de algemene stukken bewaard. In bijna geen enkel geval is er informatie over individuele aanslagen bewaard gebleven. De reden daarvoor is dat deze stukken een beperkte bewaartermijn hebben gehad, waarna zij vernietigd mochten worden. Voor het onderzoek in de secretarie-archieven van de gemeente Schoonhoven is desalniettemin breed gezocht naar aanwijzingen over naheffingen, die al dan niet systematisch zijn opgelegd. Er zijn meerdere algemene dossiers betreffende lokale belastingen zijn geraadpleegd.⁴² In deze dossiers worden echter geen stukken gevonden betreffende bezwaarschriften. Voor een naoorlogs beleid of systematische uitvoering op dit gebied, zoals in andere gemeentes heeft plaatsgevonden, blijkt geen aanwijzing te vinden in de dossiers met algemeen beleid. Ook in de notulen van gemeenteraad en B&W zijn geen aanwijzingen te vinden.

In andere gemeentes komen lokale naheffingen in beeld, doordat ze worden meegenomen in de minnelijke regelingen in het kader van rechtsherstel. Bij deze schikkingen wordt steeds de belasting verrekend in de schikking die door de gemeente zelf is betaald in de periode dat zij eigenaar was.⁴³ De logica hierachter is dat de aankoop ongedaan was gemaakt en dat de gemeente nooit eigenaar geweest is. Daarom komen alle lasten en baten van de exploitatie weer voor rekening van de oorspronkelijke eigenaar. In Schoonhoven is de gemeente echter zelf geen eigen eigenaar geweest en is hier over niets terug gevonden.

Een laatste aanwijzing voor naheffingen of andere te verrekenen kosten kan komen via documenten die door de Joodse eigenaren of diens erfgenamen zelf bewaard zijn gebleven. Immers, documenten over individuele gevallen zijn in de gemeentelijke archieven nauwelijks bewaard gebleven. Privépersonen kunnen daarentegen wel hun eigen exemplaren bewaren. Onderzoek naar deze particuliere documenten

⁴¹ Piersma en van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebeleid inzake ontrechting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (2020), p. 24.

⁴² Dit betreft met name de hondenbelasting, straatbelasting, schoolbelasting. Zie hiervoor het overzicht met geraadpleegde archieven.

⁴³ Dit is bijvoorbeeld het geval geweest in de gemeente Zaanstad, zie Gemeentearchief Zaanstad, *Nader onderzoek naar de aankoop van onteigend (Joods) vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de voormalige Zaangemeenten* (Zaandam, 2020).

is echter een zeer moeilijke taak. De eigenaren van destijds en zelfs hun directe erfgenamen zijn meestal al overleden. Wat er bewaard is gebleven in families, berust vaak op toeval of hoe belangrijk dergelijke documenten werden geacht in de familiegeschiedenis. In het geval van de familie Schenk zijn vooralsnog geen relevante documenten naar boven gekomen.

Conclusie

Getracht is een antwoord te krijgen op de volgende onderzoeksvragen:

- Kunt u ons extra informatie verschaffen over het vastgoed dat de familie Schenk-van Brink bezat en onteigend en doorverkocht is;
- Is de gemeente Schoonhoven op de hoogte van het onteigende en geroofde vastgoed van de vermoorde familieleden van cliënt;
- Heeft er ooit onderzoek plaatsgevonden door de gemeente Schoonhoven naar het eigendom van de niet teruggekeerde Joodse eigenaren;
- Kunt u aangeven of de gemeente Schoonhoven na de oorlog enig rechtsherstel van onteigend en geroofd Joods vastgoed heeft toegepast;
- Kunt u in het bijzonder aangeven of er enig rechtsherstel heeft plaatsgevonden aan de erfgenamen van de vermoorde familieleden van cliënt.

Voor het onderzoek zijn deze vragen verdeeld in de volgende twee onderzoeksgebieden:

- Welke informatie is te vinden in de archieven van Schoonhoven of elders over de aankoop en verkoop van onteigend Joods onroerend goed met betrekking tot de familie Schenk en welke rol heeft de gemeente Schoonhoven hierbij gespeeld?
- Welk rechtsherstel heeft er plaats gevonden na de oorlog over bovenstaande onderwerpen en/of heeft er compensatie plaatsgevonden, dan wel zijn er naheffingen geweest?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is er onderzoek gedaan in diverse archieven. Op niet alle onderzoeksvragen kan echter een volledig en afdoend antwoord worden gegeven, omdat simpelweg de bronnen ontbreken. Het is de vraag of deze antwoorden op een dag wel gevonden kunnen worden. Het blijkt dat door digitalisering soms bronnen nog beter ontsloten kunnen worden en zo nieuwe informatie wordt gevonden, zoals in het geval van de erfpachtkwestie in Amsterdam. Gegarandeerd is dit echter niet, omdat veel van dergelijke uitvoeringsdossiers al lang geleden door gemeentelijke archiefvoorschriften vernietigd mochten worden. Wellicht is daarom de enige nieuwe vindplaats van informatie, documenten die zich nog bij nabestaanden en diens nakomelingen bevinden. Misschien wordt nu door deze nieuwe reeks van onderzoeken bij veel Nederlandse gemeentes hier de aandacht op gevestigd.

Er is voor dit onderzoek vooral geconcentreerd op onderzoek naar de familie Schenk-van Brink. Omdat de Joodse bevolking van Schoonhoven echter niet omvangrijk was, zijn alle dossiers in relatie tot dit onderwerp in het onderzoek meegenomen en is er kort gekeken naar de andere percelen in Schoonhoven die in de *Verkaufsbücher* voorkomen.

Wat bekend is door dit onderzoek is dat de gemeente Schoonhoven geen actieve of bijzondere rol heeft gespeeld bij de aankoop of doorverkoop van enige Joods onroerend goed. Er is wel opgave gedaan in

1941 van het aantal Joodse inwoners en het onroerend goed in hun bezit, op basis waarvan de isolatie en beroving van de Joodse inwoners kon plaatsvinden. Alle transacties vonden echter plaats tussen de NGV, een niet-gemeentelijke instantie, en particuliere kopers.

De eigendommen van de familie Schenk-van Brink zijn voor het grootste gedeelte weer in handen gekomen van hun erfgenaam, Maartje Dwinger-Schenk. In de verkoop van één onteigend en verkocht pand is berust en is heeft een financiële vergoeding plaats gevonden. De bewindvoerder, in opdracht van de nabestaande, moest hiervoor wel zelf actie ondernemen, in tegenstelling tot de oorlogskopers die het proces konden vertragen en afwachten. De rechtsherstelprocedure zorgde ervoor dat dader (de oorlogskoper) en slachtoffer hetzelfde behandeld werden. Er was sprake van een, vaak langdurige juridische afhandeling, maar niet van een morele schadeloosstelling.

Na 1945 heeft de gemeente geen betrokkenheid gehad bij enige vorm van rechtsherstel. Alle rechtsherstel werd landelijk geregeld via het Beheerinstituut en de Raad voor het Rechtsherstel in Den Haag. Er is aan de andere kant geen bewijs dat de gemeente proactief inspanningen heeft geleverd om teruggekeerde inwoners hierbij te helpen. Voor zover valt na te gaan, hebben in Schoonhoven geen navorderingen van niet-betaalde gemeentebelastingen op Joodse eigenaren of hun erfgenamen plaatsgevonden. Van het systematisch opleggen van naheffingen op lokale belastingen over de oorlogsperiode aan teruggekeerde inwoners is geen bewijs gevonden.

Bronnen

Literatuur

- Aalders, Gerard, *Roof. de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1999).
- Aalders, Gerard, *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* (Amsterdam 2001).
- Aalders, Gerard, *Bij Verordening*, nota RIOD (Amsterdam 1998).
- Contactgroep Tegoeden WO II, *Tweede Wereldoorlog: roof en rechtsherstel. Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (Amsterdam 2000).
- Gemeentearchief Zaanstad, *Nader onderzoek naar de aankoop van onteigend (Joods) vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de voormalige Zaangemeenten* (Zaandam, 2020)
- Kemenade, J.A van, et al. (red.), *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WOII*, (Amsterdam 2000).
- Korevaar, Hans, *Zij kwamen uit de Krimpenerwaard. Bijna driehonderd oorlogsslachtoffers die we niet vergeten.* (Schoonhoven, 2020)
- Lipschitz, Isaac, *De kleine sjoa. Joden in naoorlogs Nederland* (Amsterdam, 2001)
- Meijer, Kornelius, *E 100 en de naoorlogse rechtspraak met betrekking tot onroerend goed* (Nijmegen, 2008)
- Muilwijk, Piet, Twee eeuwen Joods leven in Schoonhoven, *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard*, (1987; 1) p. 1-23
- Piersma, Hinke en Jeroen Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (Amsterdam, 2015)
- Piersma, Hinke en Marleen van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebeleid inzake ontrecting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (Rotterdam, 2020)
- Schütz, Raymund, *Kille mist: het notariaat en de erfenis van de oorlog* (Amsterdam, 2016)
- Slaa, Robin te, *'Daar dit een immorele aanslag is': de houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1945* (Den Haag, 2017)
- Schütz, Raymund en Egbert Ottens, *Blindheid voor eigen tekortkomingen. Verslag van het historisch onderzoek naar de roof van Joods onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog in Hoorn, naar de rol van de gemeente en naar het rechtsherstel na de oorlog* (Hoorn, 2021)
- Streekarchief Midden-Holland, *Nader onderzoek naar de aan- en verkoop van onteigend Joods vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de gemeente Gouda en het rechtsherstel na 1945.* (Gouda, 2021)
- Veraart, Wouter, *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw* (Rotterdam/Alphen aan de Rijn, 2005)
- Vos, Maarten Jan, en Serge ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed. Inzicht in een administratie proces* (Amsterdam, 2013)
- Zeldenrust, Auke, *De Joodse bruiloft. Een koffer vol geheimen* (Amsterdam, 2020)

Websites

- International Tracing Services Arolsen: <https://collections.arolsen-archives.org>
- Joods Monument: <https://www.joodsmonument.nl>
- Kadaster Archiefviewer: <https://service10.kadaster.nl/> (alleen met abonnement)
- Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2: <https://www.oorlogsgetroffenen.nl>
- Oorlogsbronnen, Oorlogslevens: <https://www.oorlogsbronnen.nl>, <https://www.oorlogslevens.nl>

Geraadpleegde archieven

NL-GdSAMH 1012. Archief van de gemeente Schoonhoven 1813-1932

- Alfabetische lijst grondeigenaren 1877-1970, 1012. 1846

NL-GdSAMH 1013. Archief van de gemeente Schoonhoven 1933-1960

- Aankoop gronden van G.C. van Schaik, R. Bron, C.A. Dogterom, A.N. Oskam, Israëlitische gemeente 1934-1952 1013. 29
- Correspondentie kadaster 1934-1952, 1013. 262
- Correspondentie gemeenterekeningen 1941-1950, 1013. 1074
- Correspondentie betreffende steun aan Joodse vluchtelingen 1938-1940, 1013. 674
- Correspondentie betreffende de registratie van overlijden 1940-1952 1013. 289
- Correspondentie betreffende de registratie in de bevolkingsregisters 1935-1957, 1013. 293
- Diverse inlichtingen uit de registers van de burgerlijke stand 1933-1949, 1013. 289
- Diverse stukken. Voorschriften. Diverse correspondentie (kostwinnersvergoeding) en beheerders vijandelijk vermogen 1940-1947, 1013. 784
- Gemeenterekeningen 1945-1950, 1013. 1068-1073
- Klapper op de raadsnotulen 1946-1951, 1013. 1111
- Maatregelen ten opzichte van Joden, genomen door Duitsers. Verklaringen vaststelling gemengde huwelijken. Aanmeldingsplicht. Personen van Joodschen bloede. Verandering woonplaats Joden. Opgaven aan diverse instanties van in de gemeente woonachtige joden. Duitse tijd 1940-1945, 1013. 282
- Maatschappelijke steun aan militairen; dienstplichtigen. Vergoeding oorlogsschade 1940-1953, 1013. 680
- Nederlanderschap en ingezetenschap. Verlies Nederlanderschap 1934-1958, 1013. 299
- Nederlands beheerinstituut roerende goederen van NSB-ers en anderen. Aangifte van roerende goederen 1945-1946, 1013. 823
- Notulen raad, 1940-1951, 1013. 1105
- Notulen College van B&W 1940-1950, 1013. 1122-1127
- Ondersteuning geëvacueerden. Diverse gevallen. Letters A t/m Z 1944-1948, 1013. 633
- Ondersteuning geëvacueerden en oorlogsslachtoffers. Onder meer voorschriften en correspondentie 1942-1946, 1013. 628
- Oorlogsschade en diverse onkosten met betrekking tot de oorlog 1943-1946, 1013. 115
- Politie maatregelen ten opzichte van Nederlanders en ingezetenen. Duitse tijd 1940-1946, 1013. 281
- Registers van naar elders verhuisde personen en gezinnen, 1942-1950, 1013. 1141
- Sociale zaken. Financiële verantwoording bewindvoerderschap 1940-1960, 1013. 941
- Steun in geval van oorlog. Repatriëring mei 1945 1945-1951, 1013. 635
- Vaststelling aantal leerlingen van Joodse bloede 1941, 1013. 700
- Vervanging van het ene gezag (bestuur) door het andere. Diverse publicaties Bevrijding 1945, Koningin Wilhelmina, militair gezag, en andere 1944-1945, 1013. 831
- Voorschriften van de Duitse bezetter 1940-1942 1013. 863
- Vorderingen door de Duitse Weermacht van roerende goederen. Huizen van Joden 1942-1943, 1013. 789
- Vorderingen. Oorlogsbuit. Contact met Militair Gezag 1945, 1013. 827
- Zuivering van (gemeentelijk) personeel. Ambtenaren en werklieden, politiepersoneel, marechaussee, diversen 1945 1013. 824

NL-HaNa toegang 2.09.16 Nederlandse Beheersinstituut (NBI) 1945-1967, Beheerdossiers

- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 75394, Dwinger, Leeuwarden
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 68605, Horst, Schoonhoven
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 131813, Isr. Gemeente Schoonhoven
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 129264, Morisco, Schoonhoven
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 140570, Oskam, Willige Langerak
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 140457, Oskam, Willige Langerak
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 152864, Schenk, Gouda
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 152825, Schenk, Schoonhoven
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16, Inventarisnummer: 152847, Schenk, Schoonhoven

Bijlage I: Overzicht van alle Schoonhovense adressen die voorkomen in de *Verkaufsbücher*

ALBRECHT BEIJLINGGRACHT 24, SCHOONHOVEN

(*Verkaufsbücher*, toegang 2.09.16, inv.nr 536.5; laufnummer 6117)

Eigenaar: F. Schenk-van Brink

Koper: G. van der Vorst, Haven 9-11, Schoonhoven (moet zijn G. van der Horst)

Koopdatum (definitief): 01-09-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Teijinck

Verkoopprijs 3300,-

Verkoopkosten: 96,-

Netto bedrag: ?

Overschrijving 27-11-1943 naar VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 952

Kadastrale aanduiding 2022: C 952

Zie voor verdere details bladzijde 17-25

KRUISPOORTSTRAAT, BERGAMBACHPOLDER, SCHOONHOVEN

(*Verkaufsbücher*, toegang 2.09.16, inv.nr 536.7; laufnummer 7436)

Eigenaar: H. Schenk

Koper: Jacobus van Oostrom, Willige Langerak

Koopdatum (definitief): 01-02-1944

Beheerder: ANBO

Notaris: Teijinck

Verkoopprijs 9500,-

Verkoopkosten: 285,-

Netto bedrag: 446,27

Overschrijving 25-05-1944 naar VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 1056 (Appelstraat, later Kruispoortstraat 10), C 1779 (Kruispoortstraat 12), D 36 (Bergambachtpolder, later Spoorsingel5; voor 1940 behorende bij Bergambacht)

Kadastrale aanduiding 2022: opgegaan in andere percelen

Zie voor verdere details bladzijde 17-25

TOL II, SCHOONHOVEN

(*Verkaufsbücher*, toegang 2.09.16, inv.nr 536.2; laufnummer 3721)

Eigenaar: E. Schaap-Schenk, W.E. Schenk, Almelo

Koper: A. Rikkoert, Tol II, Schoonhoven

Koopdatum (definitief): 01-07-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: de Waal

Verkoopprijs 1300,-

Verkoopkosten: 40,50

Netto bedrag: 1276,54

Overschrijving 27-09-1943 naar VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: B 336

Kadastrale aanduiding 2022: B 336

Het pand is in eigendom bij de erfgenamen van Eleazer Schenk (de broer van Alexander Schenk) sinds zijn overlijden in 1936, Esther Schaap-Schenk en Wolff Elias Schenk. Op 21 december 1942 wordt in de kadastrale registers aangetekend dat het perceel onteigend is. Vervolgens wordt op 28 september 1943 geregistreerd dat het pand verkocht is en wel aan Abraham Rikkoert, die er volgens de *Verkaufsbücher* ook woont. Esther Schaap-Schenk en Wolff Elias overleven beiden de oorlog. In 1947 (dienstjaar 1948) wordt het pand officieel terug overgedragen aan Esther en Wolff op basis van artikel 20 uit de wet Rechtsherstel. Welke regeling hierbij getroffen is, is niet onderzocht. Het pand wordt in 1954 (dienstjaar 1955) verkocht door Esther en Wolff aan Abraham Rikkoert, dezelfde persoon die het pand in 1943 al gekocht had van de ANBO. Wellicht is hier sprake geweest van een 'vriendschappelijke' verkoop? Dat wil zeggen dat vrienden van Joodse eigenaren tijdens de Tweede Wereldoorlog een perceel kochten om het zo uit handen van de Duitse bezetters of NSB-ers te houden. Verdere details zijn niet bekend.

LOPIKERSTRAAT 21, SCHOONHOVEN **KORTE WEISTRAAT 19, SCHOONHOVEN**

(*Verkaufsbücher*, toegang 2.09.16, inv.nr 536.5; laufnummer 6249)

Eigenaar: Jacob van Klaveren, vleeshouwer, Schoonhoven

Koper: G. van der Horst, Haven 9-11, Schoonhoven

Koopdatum (definitief): 01-10-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Teijinck

Verkoopprijs 3500,-

Verkoopkosten: 105,-

Netto bedrag: 133,38

Overschrijving ?.

Kadastrale aanduiding 1943: B 447 (Lopikerstraat 21), B 1252 (Korte Weistraat 19; slachtplaats en erf)

Kadastrale aanduiding 2022: B 2038 (Lopikerstraat 21), B 2093 (Korte Weistraat 19)

Jacob van Klaveren (1879-1946) woont en werkt aan de Lopikerstraat 21 met zijn echtgenote Bertha van Klaveren-van der Hoek (1874-1964). Ze kunnen onderduiken in Schoonhoven en blijven onontdekt op verschillende adressen tot en met het einde van de oorlog. Zoon Benjamin (Benno) van Klaveren (1911-1943) woont in Rotterdam en is daar ondergedoken. Hij wordt echter ontdekt en gearresteerd. Hij overlijdt volgens het politierapport in Rotterdam op 29 december 1943 aan een nierontsteking. Hun eigendommen worden in de tussentijd wel geroofd en verkocht aan makelaar en koopman Gijsbert van der Horst. Het pand aan de Lopikerstraat verkoopt Van der Horst bijna direct door aan Gerrit Johannes Dooreleijers, een bouwkundige uit Ridderkerk. In 1946 wordt de verkoop 'bekrachtigd'. Blijkbaar zijn er afspraken gemaakt over het eigendom van het pand, want in het kadaster wordt opgeschreven dat Bertha van der Hoek, weduwe van Jacob van Klaveren levenslang gebruik heeft van een deel van de woning, waaronder de woon- en de slaapkamer. In 1964 bij haar overlijden, vervalt dit recht. Het perceel aan de Korte Weistraat komt op basis van een nietigverklaring van de verkoop in 1946 weer in bezit van Bertha. Zij verkoopt het in hetzelfde jaar aan de hiervoor genoemde Dooreleijers. Er zijn geen details over de verdere afhandeling.

KOESTRAAT 73, SCHOONHOVEN

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.5; laufnummer 6251)

Eigenaar: J. Slager und Gen., Schoonhoven

Koper: G. van der Horst, Haven 9-11, Schoonhoven

Koopdatum (definitief): 20-08-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Teijinck

Verkoopprijs 4500,-

Verkoopkosten: 135,-

Netto bedrag: 2197,47

Overschrijving 08-12-1943

Kadastrale aanduiding 1943: C 869

Kadastrale aanduiding 2022: C 869

Joseph Slager (1899-1971) is de eigenaar van Koestraat 73, veearts van beroep en tevens directeur van de Vleeskeuring in Schoonhoven. Hij is getrouwd met de niet joodse Louise Marie van Amson. Ze hebben drie kinderen Adolf Max, Cornelis Johan en David Adolf. Joseph duikt tijdens de oorlog onder en weet zo te overleven, zijn vrouw en kinderen blijven wonen in het pand aan de Koestraat. Het pand wordt wel onteigend, zoals in het kadaster staat geregistreerd op 18 december 1942. Het pand wordt verkocht in december 1943 aan Gijsbert van der Horst. Lang heeft Van der Horst het niet in bezit. In 1946 wordt in het kadaster de overdracht geregistreerd aan vermoedelijk op basis van een rechtsherstelbesluit. Verdere details hierover zijn niet bekend.